

Végítélet

Szindbád
halála

OBUDA, TEMPLOM UTCA - KRUDY GYULA EGYKORI OTTHONAVAL

Az utolsó három esztendő a viszontagságok és csodák kora

Utolsó fényképéről ősz halálfej néz ránk. Keserűen lebiggyedt szája, borostás áll, beesett szem, riadt tekintet. Szinte hihetetlen: ez az aggasztán csak ötvennégy esztendő. Hová tűnt Szindbád férfias szépsége, büszke, kicsit félrehajtott fejtartása, fénylő, dióbarna szeme, barátságos tekintete, hová századelős, ficsúros eleganciája, hódító magabiztossága?

Voltak és vannak, akik azt mondták, mondják: Krúdy Gyula eltékozolta életét. A nők, a kártya, az ital. Inkább a fordítottja az igaz: az élet tékozolta el őt. Egészségét, férfierejét, meg-megfáradó szívét „rekvirálta el” tőle, hogy cserébe a teljesség élményét adományozza neki, és hozzá azt a művészi képességét, amellyel papírra tudta vetni, amit átélt. A nyíregyházi ügyvéd és a szabolcsi kismemes családból cseleedsorba süllyedt lány fia megszervezte kora magyar középosztályának tragédiáját: a haszontalanságba, az érdektelenségbe és a semmittevésbe hanyatlást. Csak éppen a semmittevést nem vállalta; ha kétfelől égette élete gyermetyáját, akkor ezt legelső sorban is száz-százhusz kötetnyi életművével, szakadatlan munkásságával tette. Létrehívta, művészi formába foglalta korának hiteles krónikáját.

Szigeti remeteségben

Személyes tragédiája akkor kezdődött, amikor maga is felismerte küldetését. Először csak író akart lenni, semmi más. Jókai, Mikszáth és a múlt századvég orosz íróinak hatására borongós szerelmi „beszélyeket”, enyhén satirikus anekdotákat írt, míg nem 1908—1910 táján szembenézett saját epigonizmusával és a Szindbád-elbeszélésekben. „A vörös postakocsi”-ban megtalálta saját hangját. A siker és a szinte felhőtlen népszerűség néhány boldog éve, a stilizáltan önleplező művek után 1918—1919 megvilágosodása következett és 1922-ig néhány remekművű regény és elbeszélés.

Ezek azonban éppúgy nem voltak inyére a kor keresztény nemzeti kurzusának, mint korábbi forradalmas cikkei. Csak a szigeti remeteségben írt, gyűjtött „Álmoskönyv” ért meg két kiadást is. A húszas évek közepétől történelmi regényekkel próbálkozott, de az írói jubileumára és ötvenedik születésnapjára az Athenaeumnál megjelent gyűjteményes kiadás mindössze tíz vékony kötetre sikerült. Minden kiadásért méltatlan küzdelmet kellett folytatnia; csak a napilapok és folyóiratok ontották továbbra is folytatásos regényeit, elbeszéléseit, publicisztikáit, portréit.

Ennek az áldatlan viaskodásnak közepette, 1927-ben érte az első és majdnem végzetes támadás agyonhajszolt szervezetét. Hónapokig feküdt élet és halál között a Liget szanatóriumban.

A megalázó mellőztetés, a szorongásos betegségek után, 1930-ban érte az újabb csapás: családjával együtt kilakoltatták a Margitszigetről, ahol több mint tíz évig élt a műveinek és egészségének oly kedvező magányban. Jóllehet nagyon szerette új lakóhelyét, a nagy történelmi múltra visszatekintő, szücses utca rejtekét kínáló Óbudát, az ódon-ságok városát, a szűk, szegényes Templom utcai lakásban mindig száműzöttnek érezte magát.

Az utolsó három esztendő a vi-

szontagságok és csodák kora. Szinte állandó anyagi gondok között élt, naponta érkeztek a fizetési felszólítások, gyakori vendég volt a végrehajtó, a szive és az érrendszere halálos figyelmeztelő jeleket adott le, beszűkült és végül lezárult előtte a világ. Am egyszerűsmond új univerzum tárult elé: a római kor óta fontos szerepet játszó város, városrész élő múltja, a girbe-gurba utcácskák kisembereinek mindennapja, tisztos polgári létformája. Miközben a felfedezés örömeivel írt új szomszédairól, romantikus környezetéről és boldogban figyelte legkedvesebb gyermekének, Zsuzsikának növekedését, váratlanul beköszöntött az irodalmi elismerés is. 1930-ban megkapta a Baumgarten-díjat és 1932-ben Móricz Zsigmonddal közösen a Rothermere-alapítvány 225 angol fontját.

Krúdy Zsuzsa „Apám, Szindbád” című könyvében így ír erről a korszakról: „Az első óbudai év viszonylag nyugodtan, kiegyensúlyozottan telt. Apu nem ivott, meghízott, jó színben volt, és nagy munkakedvvel dolgozott... A lord (Rothermere) pénze pillanatnyi nyugalmat jelentett számunkra. Kifizettük legkínosabb adósságaink egy részét. Néhány új ruhadarab került a házhoz: apám egy rövid báránnyal bekecsesztetett, hogy ne fázzon vékony átmeneti kabátjában, amit télen is hordott. Került még számára egy új nadrág és néhány ing. S ha igen rövid időre, de gyermekek örömmel nyitottak folyószámlát az Óbudai Takarékpénztárban. Búszkán mutogatta csekkjeit, és legszívesebben boldog-boldogtalannak adott volna. Sajnos, a dicsőség nem sokáig tartott, a pénz elfogyott.”

Eltékozolt kincsek

Es nemcsak a pénz fogyott el, hanem fokozatosan az életerő is. Ezért a legnagyobb csoda mégiscsak az, hogy ezekben az esztendőkhöz töretlen erővel és újult kedvvel alkotott. Ekkor írtak és jelentek meg sajátos realizmusának talán legremekebb darabjai, Az élet álom elbeszélései, a Podmaniczky Frigyesről tervezett „Budapest völegénye” című regény részletei, a „Krúdy Gyula látogatásai” című önéletrajzi regény, „A Váci utcai szép napok” novellái, a „Boldogult úrfikoromban”, a „Rezeda Kázmér szép élete” című regényei, valamint még több tucat kiváló „beszély” és cikk.

De már ekkor órá is leselke-

dezt a Végítélet. Bealkonyult körülötte, és 1933. május 12-én reggel Szindbád örökre lehunyta a szemét. Utolsó óráiról így ír Krúdy Zsuzsa, aki immár egyetlen hiteles tanúja a történeteknek, és apja emlékének, műveinek hűségese gondozója: „A halála előtti napon, május 11-én megkapta az utolsó arculcsapást az élettől. Antal István sajtófőnök hívatta magához. Apám... cikket küldött egy akkor induló prágai magyar nyelvű lapnak. Antal közölte vele, hogy a kormány ezt a tettet hazafiatlan cselekedetnek minősíti. Gyula bátyám a szemtanúja, hogy Edesapám a sajtófőnök szobájából paprikapirosan, a végtelenségig felindulva, köszönés nélkül rohant ki. Óráig alig lehetett megnyugtatni. Délután került haza, és rögtön lefeküdt. Nagyon rosszul érezte magát, elégtelen volt a vérkeringése, fázott, ezért harisnyáját sem vetette le, s hálóingé fölé felvette barna gyapjuszvetterét. Ezen az estén is, mint máskor, ha otthon volt, bementem hozzá lefekvés előtt jó éjszakát kívánni. Éjjeli szekrényén gyertya égett. Csakúgy, mint az egész házban. Nem olvasott, csak pihent. Aggódo kérdésekre, hogy miként érzi magát, halkan válaszolt: »majd jobban leszek, kisjányom». Amikor megcsókoltam homlokát, így köszönt el tőlem: »köszönöm, kicsim». Orvosi vélemény szerint hajnalban, álmában érte a halál.”

A délutáni lapok már címodalukon hozták a szomorú hírt: többek között Márai Sándor, Kárpáti Aurél, Relle Pál, Pethő Sándor, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár és Német Andor búcsúzott nekrolóiban tőle. Kárpáti Aurél például így írt: „Költészete a zenéhez áll a legközelebb, ehhez a legkorlátlanabb és legkifejezőbb művészethez, amely egy szeptimakkord megnyugtatóra váró zengésével pillanat alatt fel tud idézni bennünk egy kedves arcot, egy régi szerelmet, egy várost, egy kort, egy egész életet minden emlékével egyetemben... Most vége szakadt ennek a páratlan zenés varázslatnak. Krúdy Gyula maga is odasorakozott a tegnapiak ködlovagjai közé... A fekete postakocsi örökre elporzott vele, az utolsó romantikus magyar költővel.”

Pénteken halt meg, vasárnap temették. Több száz főnyi gyászoló közönség vette körül a Jókai-lepelbe burkolt tölgyfa koporsót: a sírnál a nyíregyházi származású Sárai Elemér és zenekara a „Lehullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele...” kezdetű dalt játszotta, majd az ugyancsak nyíregyházi Lázár Miklós, Krúdy

regi barátja, a Reggel főszerkesztője, országgyűlési képviselő mondott búcsúbeszédet. „Az új magyar irodalom Lear királya voltál — mondta —, kincseidet eltékozoltad, szétszórtad, odaajándékoztad, és túl az ötvenedik éveden irgalmatlanul egyedül maradtál.” Szohor Pál főjegyző a szülőföld, Nyíregyháza nevében vett búcsút az írótól, majd Supka Géza az Írók Gazdasági Egyesületének gyászat tolmácsolta: „Szindbád, álomhajós, innen az utolsó hajód mellől tetemre hívom a magyar társadalmat, mely veszni hagyja az író, a társadalom lelkiismeretét.” Kárpáti Aurél, Thury Lajos és Egyed Zoltán szóltak még, méltatták munkásságát, s miközben a földre engedték a koporsót a cigányzenekar az író egyik kedvenc nótáját húzta.

Sírja még a felszabadulás után is sokáig elhanyagoltan porladt egy törött mányványtábla alatt a Kerepesi temető egyik félreeső parcellájában, míg nem, mintegy másfél évtizede méltó nyughelyet kapott a művészarcellában, ahol Borsos Miklós síremléke idézi Szindbád halhatatlan alakját és művészetét.

Lebontott lakhely

Halála után több mint húsz évig csak nagy ritkán jelent meg egy-egy műve. 1954-ben azonban a „Hét bagoly”, és a „Boldogult úrfikoromban” című regények egy-kötetes kiadásával, majd az első nagy életműkiadás harminckét kötetnyi, 1957-ben elkezdett sorozatával valóságos Krúdy-reneszánsz indult. Immár a második, minden eddiginél terjedelmesebb életműsorozat is a tizenötödik köteténél tart; a film, a színház, a rádió és a televízió szinte hettente, olykor naponta eleveníti fel valamelyik művét.

Eppen ezért most, amikor öt évvel születési centenáriuma után halála félszázados évfordulójára emlékezünk: megdöbbenést keltett a hír, hogy Óbudán, ahol élete utolsó éveit töltötte, a közel-múltban lebontották volt lakhelyét, és a Zichy-kastélyban levő helytörténeti múzeumban sem található meg már az őt idéző emlékek. Reméljük, hogy a volt Templom utcai házat (ahogy ígértek) rövidesen helyreállítják, a múzeumba is visszakerülnek tárgyai. S mily jó lett volna, ha — többek, köztük lánya kívánságára — e mostani alkalomra végre felállították volna szobrát a margitszigeti művészsztánon, amely közel van utolsó előtti otthonához, kedvenc tartózkodási helyéhez.

BARTA ANDRÁS